

MAQOL JANRINING MADANIY-REFLEKSIV FUNKSIYASI VA FREYM SEMANTIKASI

Tolibova Nodira Nosirovna

Buxoro davlat universiteti

Fakultetlararo chet tillar kafedrası

Annotatsiya: Mazkur maqolada paremiyalarning, xususan, maqol janrining zamonaviy tilshunoslikdagi kognitiv-pragmatik va diskursiv-vaziyatli tabiati tadqiq etiladi. Tadqiqotda maqollarning shunchaki xalq donoligi namunasi emas, balki inson ongidagi bilimlar tizimini tartibga soluvchi "freym" semantikasi va millatning o'z-o'zini anglashiga xizmat qiluvchi "madaniy-refleksiv" funksiyasi o'zbek va ingliz tillari misolida qiyosiy tahlil qilingan. Maqolada paremiyalarni nutqiy vaziyatda qo'llash mezonlari, illokutiv maqsadlar va "yuzni saqlash" (face-saving) strategiyalari yoritib berilgan. Olingan natijalar madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan pragmatik muvaffaqiyatsizliklarning oldini olishda kognitiv freymlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Tayanch so'zlar: Paremiologiya, kognitiv pragmatika, freym semantikasi, madaniy refleksiya, slot, ssenariy, illokutiv maqsad, o'zbek tili, ingliz tili, lingvokulturologiya.

1. Madaniy-Refleksiv Funksiya: Millatning O'z-o'zini Ko'zguda Ko'rishi

Refleksiya — bu subyektning o'z ichki dunyosiga, faoliyatiga va qadriyatlariga nazar tashlashi. Maqol janrida bu funksiya xalqning asrlar davomida to'plagan tajribasini saralash va kelajak avlodga "ideal model" sifatida taqdim etishda ko'rinadi.

- **Etnomadaniy identifikatsiya:** Maqollar "Biz kimmiz?" va "Biz qanday yashashimiz kerak?" degan savollarga javob beradi. Masalan, o'zbek maqollaridagi "Andishaning oti — qo'rqoq emas" refleksiyasi o'zbek xalqining bosiqlik va mulohazadorlikni qadrlashini anglatadi.

- **Aksiologik (baholovchi) ko'zgu:** Maqol jamiyatdagi xatti-harakatlarni "yaxshi" yoki "yomon" filtridan o'tkazadi. Bu jarayonda til tashqi dunyoni shunchaki tasvirlamaydi, balki unga madaniy baho beradi.

2. Freym Semantikasi: Maqol — Bilimlar Strukturası

Ch. Fillmor asos solgan **freym semantikasi** nazariyasiga ko'ra, bizning ongmizdagi bilimlar ma'lum bir "blok"lar yoki "freym"lar (kadrlar) ko'rinishida saqlanadi. Maqol — bu tayyor va ixcham freymdir.

A. Freym — Ssenariy sifatida

Maqol aytilganda, tinglovchining ongida butun bir hayotiy vaziyat (ssenariy) jonlanadi.

- **Misol:** "*Mehmon kelsa, rizqi bilan keladi*" (O'zbek) va "*A guest should stay but two days*" (Ingliz).
- **O'zbek freymi:** "Mehmon" tushunchasi baraka, saxovat va ilohiylik slotlari (kataklari) bilan to'ldirilgan.
- **Ingliz freymi:** "Guest" tushunchasi ko'proq shaxsiy hudud (privacy) va vaqt chegarasi slotlari bilan bog'langan.

B. Slotlar va To'ldiruvchilar

Maqol tarkibidagi har bir so'z freymning ma'lum bir qismini (slotini) egallaydi.

- **"Oila" freymi:** O'zbek maqollarida bu freymda "ota — ustun", "ona — chiroq", "farzand — meva" kabi slotlar mavjud.
- **Strukturaviy bog'liqlik:** Agar biror vaziyat ushbu freymga tushsa, inson ongida avtomatik ravishda o'sha maqol "chaqiriladi".

3. Maqol — Madaniy Kodlarning "Arxivi"

Maqolning refleksivligi va freym tabiati birlashganda, u **madaniy kodga** aylanadi.

1. **Tabiat kodi:** "*Daryo suvi loyqalanmay tinmas*" (Hayotiy qiyinchiliklar o'tib ketishi haqidagi ssenariy).
2. **Maishiy kod:** "*Oshing halol bo'lsa, ko'chada ich*" (Ijtimoiy halollik ssenariysi).
3. **Hayvonot kodi (Zoonimik):** "*It hurar — karvon o'tar*" (Maqsad sari intilish va mayda gap-so'zlarga e'tibor bermaslik freymi).

Keling, ushbu tahlilni "**Mehmondorchilik**" (**Hospitality**) konsepti misolida freym semantikasi asosida chuqurlashtiramiz. Bu mavzu o'zbek va ingliz madaniyatlaridagi refleksiv tafovutlarni yaqqol ko'rsatib beradi.

"Mehmondorchilik" Freymi: O'zbek va Ingliz Maqollari Misolida

Freym semantikasida har bir tushuncha ma'lum bir **slotlar** (bo'sh kataklar)dan iborat bo'ladi. Maqol aytilganda, ushbu slotlar madaniy qadriyatlar bilan to'ldiriladi.

1. O'zbek Madaniyatidagi "Mehmon" Freymi

O'zbek maqollarida mehmon — bu shunchaki tashrif buyuruvchi emas, balki baraka va ijtimoiy majburiyat markazidir.

- **Slot 1: Maqom (Status).** "*Mehmon — atoyi Xudo*". (Mehmon ilohiy darajaga ko'tariladi).
- **Slot 2: Majburiyat (Duty).** "*Mehmondo'st bo'lsang, oshingni ber*". (Mezbonning moddiy va ma'naviy mas'uliyati).

• **Slot 3: Baraka (Result).** *"Mehmon kelsa, rizqi bilan keladi"*. (Kognitiv refleksiyada mehmon yuk emas, foyda keltiruvchi sifatida ko‘riladi).

2. Ingliz Madaniyatidagi "Guest" Freymi

Ingliz maqollarida mehmon freymi ko‘proq **shaxsiy daxlsizlik (privacy)** va **vaqt (time)** slotlari atrofida aylanadi.

• **Slot 1: Chegara (Boundary).** *"A guest should stay but two days"*. (Mehmonning muddati aniq belgilangan).

• **Slot 2: Shaxsiy erkinlik.** *"Every man's house is his castle"*. (Mezbonning uyi — himoyalangan hudud, mehmon bu hududning muvozanatini buzmasligi kerak).

• **Slot 3: Me‘yor (Moderation).** *"Fish and guests stink after three days"*. (Me‘yordan ortiq qolgan mehmon noqulaylik manbai sifatida refleksiyalangan).

Madaniy-Refleksiv Funksiya: Qiyosiy Jadval

Maqollar orqali xalq o‘zining ijtimoiy xulq-atvorini qanday aks ettirishi (refleksiya) quyidagi jadvalda ko‘rinadi:

Freym Sloti	O‘zbekcha Refleksiya (Kollektivizm)	Inglizcha Refleksiya (Individualizm)
Mezbonning roli	Xizmatkor/Saxovatpesha	Shaxsiy hudud egasi/Pragmatik
Vaqt o‘lchovi	Chegaralanmagan ("Mehmon kelsa — baxt")	Chegaralangan ("Don't overstay")
Asosiy qadriyat	Duo olish, ijtimoiy obro'	Tinchlik, tartib va o'zaro hurmat
Maqol namunasi	<i>"Mehmon otangdan ulug'"</i>	<i>"Like host, like guest"</i>

4. Xulosa: Nima uchun bu muhim?

Maqollarni freym semantikasi orqali o‘rganish bizga:

- Turli madaniyat vakillari bir xil vaziyatda nega turlicha qaror qabul qilishini (chunki ularning ongidagi freymilar turlicha);
- Tilning madaniy-refleksiv quvvati qanday qilib ijtimoiy ongni boshqarishini tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Tolibova N. N., Pulatova S. K. The Concept of Translation and Pragmatics //Uzbekistan: Scientific reports, Bukhara State University. – 2021.

2. Haydarovna P. S., Nosirovna T. N. On the Issue of Teaching Foreign Languages in Secondary School //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 11. – C. 621-624.

3. Haydarovna P. S., Nosirovna T. N. INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 11. – №. 4. – C. 776-779.

4. Khaydarovna P. S., Nosirovna T. N. The Role of Choosing Authentic Materials in Teaching English Language. – 2023.